

Öz

Bu çalışmada mu'allaka şairleri arasında tek Müslüman şair olan Lebîd b. Rabîa'nın divanı incelenerek dinî şiirlerinden örnekler sunulmuştur. Şiir örnekleri verilirken bu şiirlerde geçen dinî mefhumların Kur'ân-ı Kerîm'deki karşılıkları üzerinde durulmuş, şiirlerin başta Kur'ân-ı Kerîm ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadisleri olmak üzere İslâmî literatür ile bağlantıları kurulmaya çalışılmıştır. Lebîd'in milâdî 560 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. 660/661 yılında Kûfe'de vefat eden şair Lebîd hem cahiliye hem de Sadru'l-İslâm döneminde yaşamış olması sebebiyle muhadram şairler arasında yer almaktadır. İslâmiyet ile birlikte Kur'ân-ı Kerîm hayatın birçok yönünü etkilemeye başlamış, bu etki Arap şiirini de içerisine alarak şiirde işlenen konuların farklılık arz etmesine yol açmıştır. Bu bakımdan Sadru'l-İslâm dönemi şiirlerinde Kur'ân-ı Kerîm'in etkisi açıkça görülür. Lebîd gerek Müslüman olmadan önce hanif dinî inanca sahip olduğunu gösteren şiirler nazmetmiş olması, gerekse Müslüman olduktan sonra içerisinde İslâmî unsurların yer aldığı şiirler söylemesi hasebiyle diğer mu'allaka şairlerinden ayrılmıştır. Çalışmamızda Lebîd'in hayatı ve edebî kişiliği hakkında kısa bilgi verildikten sonra şairin divanında yer alan dinî şiir örnekleri sunulmaya çalışılmıştır. Şiir örnekleri; Ölüm, Dünyanın Fânî Oluşu, İman ve Takva, Geçmiş Kavimlerin Helâkı ve Fil Vak'ası, Haram Aylar, Erdemli Davranışlar, Hz. Peygamber'i Medih olmak üzere toplam yedi başlık altında incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Arap Edebiyatı, Lebîd b. Rabîa, Muallaka, Dinî Şiir, Metinlerarasılık

Labid b. Rabia and Examples of Religious Poetry in His Divan

Abstract

In this study, the divan of Labid b. Rabia, who is the only Muslim poet among the mullakat poets, is examined and examples of his religious poems are presented. While giving examples of poems, the equivalents of the religious notions in these poems in the Qur'an were emphasized, and it was tried to establish the connections of the poems with Islamic literature, especially the verses of the Qur'an and the hadith of the Prophet. It is

* Araştırma makalesi/Research article. Doi: 10.32330/nusha.959991

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arapça Mütercim ve Tercümanlık Ana Bilim Dalı, e-posta: recep02013@gmail.com, Orcid No:0000-0003-3530-4293

Makale Gönderim Tarihi: 30.06.2021

Makale Kabul Tarihi : 21.12.2021

estimated that Labid was born in 560 AD. The poet Labid, who died in 660/661 in Kufa, is among the muhadram poets because he lived both in the period of pre-islamic age of ignorance and in the period of Sadru'l-Islam. Islam and the Qur'an began to affect many aspects of life, and this effect included Arabic poetry, causing the subjects covered in poetry to differ. In this respect, the influence of the Qur'an is clearly seen in the poems of the Sadru'l-Islam period. Labid was distinguished from other muallaqa poets because he wrote poems showing that he had a hanaf religious belief before he became a Muslim, and because he wrote poems in which Islamic elements were included after he became a Muslim. In our study, after giving brief information about Labid's life and literary personality, examples of religious poems in the poet's divan were tried to be presented. Examples of poetry has been studied under a total of seven titles, including the Death, The Mortality of the World, Faith and Taqwa, The Destruction of Past Tribes and the Case of the Elephant, Forbidden Months, Virtuous Behavior, Medih of the Prophet.

Keywords: Arabic Literature, Labid b. Rabia, Muallaqa, Religious Poetry, Intertextuality

Structured Abstract

The poet Labid b. Rabia, who is estimated to have been born in 560 AD, died in 660/661 in Kufa. However, there are different narrations regarding the poet's life span. Labid is a poet who has a very important place in Arabic literature. He has been affirmed by literary critics as a superior poet. Ibn Sellam al-Cumahi evaluated Labid b. Rabia among the third tier poets; According to this evaluation, while the poet Labid was in the same category as en-Nabiga al-Ca'di, he also declared that he was in the third category regarding who the best poet was. Imru' al-Qais b. Hujr al-Kindi, Tarafa b. al-Abd al-Bakri, Zuhayr b. Abī Sūlmā al-Muzni, Labid b. Rabīa al-Âmirî, Amr b. Kulsûm et-Taghlibî, Antarah b. Shaddad al-Absi, Harith b. Hilliza al-Yashkuri are among the seven poets of muallaqa whose poems were hung on the wall of the Kaaba as a result of the poetry competitions held in various fairs during the Labid ignorance period, Another important feature that makes the poet important is that he is the only poet among these seven poets to be Muslim. There are various rumors about him living a long life. According to some narrations, Labid spent ninety years of his life in the period of ignorance and fifty-five years in the period of Sadru'l-Islam. That's why he is mentioned among the poets called muhadramun. It is rumored in some sources that he lived up to one hundred and in some one hundred and fifty years. He also expressed this situation in his poems and wrote poems expressing that he was bored with long life, that he did not want to live anymore and that he wanted to get rid of this world by dying. The themes he dealt with in his poems were evaluated under two separate periods as ignorance and after. In the period of

ignorance, like his contemporary poets, he wrote poems on subjects such as praise, satire and honor. He started his suspense by talking about the separation of his lover, just like other muallaqa poets. After the depictions of animals and hunting scenes, he ended his muallaqa by praising his tribe. There are various debates about whether Labid recited poetry in the Islamic period. In some narrations, it is stated that he did not recite any poetry after he became a Muslim, in some he wrote a couplet, in some he wrote more than a couplet. The poet Labid is also among the people to whom the Prophet gave zakat in order to warm their hearts to Islam. He stated that instead of poetry, Allah gave him the Surahs of Baqara and Al-i Imran to the envoy sent by Hz. Omar to recite poetry after he became a Muslim, and he responded by reading these suras. Thereupon, Hz. Omar supported him economically by increasing the financial aid given to him. The common opinion is that he did not write much poetry after he became a Muslim. However, there is an obvious point in his poems that he said in both the ignorance and the Islamic period, and that is the belief in Allah and the hereafter, the ephemeral nature of the world, that there is no escape from death, taqwa and the qualities of being a good person have been important themes reflected in the poet's poems. Stating that the knowledge of the unseen is with Allah, the poet pointed out that it is impossible for a person to know when he will die. Stating that everyone will see the rewards of their deeds in the world in the hereafter, the poet emphasized that one should not be deceived by the transience of the world and that the important thing is to prepare for the eternal life in the hereafter. He also wrote elegies about various people, especially his elder brother Erbed. In the poems about faith, asceticism and taqwa, the poet Labid emphasized that the superiority among people is only in terms of taqwa, as stated in the Qur'an, and emphasized good virtues such as truthfulness, honesty, and disobedience to one's desires. The poet, who expresses with various examples that the end of the past tribes that rebelled against Allah ended in destruction and that they faced the punishment of Allah, including the event known as the "elephant case" in history, in which what happened to Ebreha, which took place before Islam and came to destroy the Kaaba, is told. The haram months, which are the months when fighting is prohibited in the Qur'an, have also taken their place in the poet's poems. There is also a poem in which the poet praises the Prophet, whom he went to visit with his tribe. In this respect, the themes in his poems overlap with the Islamic literature and are in harmony with the notions specified in the Qur'an and hadiths. However, the poet's writing of poems that desire death by getting bored of long life does not coincide with the Islamic understanding. Because, there are hadiths of the Prophet in this regard stating that death is not to be desired. Labid is also among the rare poets who received the praise and appreciation of the Prophet. "Be aware that everything except Allah is superstitious and perishable." He described this verse as the

most correct word said by the poets and read this verse himself on the pulpit. The themes in the poems written in the period of ignorance left their place to the poems in which religious elements came to the fore with Islam. Thus, Islam also influenced classical Arabic poetry, and naturally, the poet Labid, who had his share of this influence, turned to Islam and devoted himself to a religious life by reading the Qur'an. His odes, in which Islamic notions stand out, have also taken their place among the poems in which the teachings of the Qur'an are expressed harmoniously.

Giriş

Arap edebiyatında cahiliye dönemi şiirlerinde dinî konulara çok az yer verilmiştir. Bu dönem şiirlerinde dinî mevzulardan ziyade hikmetli sözler, güzel ahlâk özellikleri ve insanın ölüm karşısındaki çaresizliği gibi hususlar üzerinde durulmuş, ağırlıklı olarak medih, hiciv, mersiye ve aşk konuları işlenmiştir.¹ Sadru'l-İslâm döneminde nazmedilen şiirler ile cahiliye dönemi şiiri arasında her ne kadar dil ve üslûp özellikleri bakımından çok fazla farklılık bulunmasa da² içerik bakımından bu dönemde özellikle dinî konuların işlendiği yeni bir şiir türü ortaya çıkmıştır. Örneğin Lebîd b. Rabîa (m. 560-660 [?]), Hassân b. Sâbit (m. 562-680 [?]), Amr b. Ahmer el-Bâhilî (öl. 75/694), Ebu'l-Esved ed-Duelî (öl. 69/688) ve Abde b. et-Tabîb (öl. 20/641) gibi şairler züht ve dinî şiirler hususunda çok güzel örnekler vermişlerdir.³ Kur'an-ı Kerim'in nazil olması ile birlikte Arap şiiri de Kur'an-ı Kerim'den etkilenmiş ve bu dönemde 'İslâmî Arap şiiri' kavramı ortaya çıkmış, bu kavram "*İslam'ın inanç, hakkaniyet ve ahlâk prensipleri dikkate alınarak söylenen Arapça şiir*" şeklinde tanımlanmıştır.⁴ Dinî temaların İslâm dönemi Arap şiirinde işleme oranı cahiliye dönemi ile kıyaslandığında oldukça fazladır.⁵ Hatta İslâmî dönemin başlangıcı ile birlikte Mekke ve civarındaki bazı müşrikler dahi şiirlerinde dinî konulara yer vermişlerdir. Bu bakımdan bu dönem şiirinin İslâm'a hizmet eden bir araca dönüştüğü dikkati çekmektedir.⁶ Hem cahiliye hem de İslâm döneminde yaşayarak muhadram şairler arasında zikredilen Lebîd ve el-A'sâ (m. 565-629 [?]) gibi şairler İslâm'dan önce dinî konuları şiirlerinde işlemişler, bunlardan Lebîd, el-A'sâ'nın aksine Müslüman olmuştur. el-A'sâ ise Hristiyan olmasına rağmen Allah inancı, öldükten sonra dirilme ve hesap günü gibi dinî konulara şiirlerinde yer vermiş, ayrıca Hz. Peygamber'i öven bir kaside de kaleme almıştır.⁷ Şair Lebîd Sadru'l-İslâm'dan önce cahiliye döneminde de yaşamış olmasına rağmen dönemin gayri ahlâkî davranışlarından etkilenmeyerek namuslu bir yaşam sürmüştür. Bu durum onun şiirlerine de yansımış, her ne kadar içki ve kumarı öven şiirler söylemiş olsa da, cahiliye dönemi şairlerinin aksine evli kadınlarla uygunsuz birliktelikler yaşamakla övünme gibi hususlara şiirlerinde yer vermemiştir.⁸

a) Lebîd b. Rabîa'nın Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği

Lebîd b. Rabîa'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte yaklaşık milâdî 560 yılları civarında doğduğu tahmin edilmektedir.⁹ Şair 660¹⁰ veya 661 yılında Kûfe'de vefat etmiş ve Benî Ca'fer b. Kilâb'ın topraklarında defnedilmiştir.¹¹

Medine'de Hz. Peygamber'i ziyaret eden Lebîd, Bakara suresinin 16-22. ayetlerini dinleyerek bu ayetlerden çok etkilenmiş ve İslâmiyet'e yönelmiştir.¹² Müslümanlığı kabul tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte milâdî 629-631 yılları arasında Müslüman olduğu rivayet edilmektedir.¹³

Şair Lebîd'in soy silsilesi şu şekildedir: Lebîd b. Rabî'a b. Mâlik b. Ca'fer b. Kilâb b. Rabî'a b. Âmir b. Sa'sa'a b. Muâviye b. Bekr b. Hevâzin b. Mansûr b. İkrime b. Hasafe b. Kays b. Aylân b. Mudar.¹⁴

Şairin yaşı hakkında çeşitli rivayetler mevcuttur. Öldüğünde yüz elli yedi yaşında olduğuna dair rivayetler bulunan Lebîd'in¹⁵ yüz kırk beş yıl yaşadığı ve yaşamının doksan yılını cahiliye, elli beş yılını İslâmî dönemde geçirdiği de ifade edilmektedir.¹⁶ Lebîd'in Müslümanlığı kabulünden sonra çok az şiir söylediği rivayetler arasında yer almaktadır. Bir gün Hz. Ömer (öl. 23/644)'in kendisinden şiir söylemesini istemesi üzerine şair, Bakara ve Âl-i İmrân surelerini öğrendikten sonra şiir söylemeyi bıraktığını ifade etmiştir.¹⁷ Hz. Ömer'in Muğîre b. Şu'be (m. 600-670) aracılığıyla kendisinden şiir inşad etmesini istediği şair Lebîd, bir sayfaya Bakara suresini yazarak halifenin elçisine teslim etmiştir.¹⁸ Bunun üzerine Hz. Ömer, Allahütealâ'nın şiire karşılık kendisine bu sureleri verdiğini ifade eden Lebîd'e yapmış olduğu malî yardımı artırmıştır.¹⁹ Şair Lebîd her ne kadar Müslümanlığı kabul ettikten sonra şiiri bıraktığını ifade etmiş olsa da²⁰ divanında yer alan dinî şiirler incelendiğinde bunlar arasında yer alan dinî şiirlerin büyük bir kısmının Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinin içerdiği manalarla birebir örtüştüğü ve şiirlerin kaynağının İslâmî öğretilerden etkilenecek kaleme alındığı açıkça fark edilmektedir. İlerleyen sayfalarda bu konu ile ilgili şiir örnekleri Kur'ân-ı Kerîm ayetleri ile bağlantı kurularak verilmiştir. Carl Brockelmann (1868-1956) ve Ömer Ferrûh (1904-1987) gibi bazı isimler Lebîd'in divanında Kur'ân-ı Kerîm'den esinlenerek yazılmış birçok şiir olduğunu belirterek onun Müslüman olduktan sonra şiir yazmadığı görüşünün doğru olmadığı kanaatini taşıdıklarını ifade etmişlerdir. Buna karşılık yaygın kanaat İbn Hallikân (m. 1211-1282) ve İbn Kuteybe (m. 828-889) gibi klasik dönem yazarlarının da ifade ettiği gibi Lebîd'in Müslüman olduktan sonra şiir söylemediği yönündedir. Bununla birlikte sadece bir beyit söylediği şeklinde rivayetler de mevcuttur.²¹ Bu konuda Brockelmann ile benzer görüşe sahip Şevki Dayf (1910-2005), Lebîd'in şiirlerini cahiliye ve İslâmî dönem olmak üzere ikiye ayırır. Lebîd'in Müslümanlığı kabulünden önce medih ve hiciv türünden

ziyade, kabilesini ve onun kahramanlıklarını, cömertliklerini öven şiirler kaleme aldığını, Müslümanlığı kabul ettikten sonra şairin Allah'a yöneldiğini, Kur'ân-ı Kerîm okuduğunu ve İslâmîyet'in Lebîd'in gönlüne işlediğini beyan etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in etkisinin şiirlerine İslâmî ruh olarak yansıdığını ifade eden Day'fa göre bu durum şairin şiirlerine de aksetmiş, Lebîd şiirlerinde takva, iyilik, salih amel, kıyamet, hesap günü, insanların dünyada yaptıklarının ahirette karşılığını görmesi, azgınlıkları dolayısıyla helâka uğrayan kavimler, yeryüzünün ve göklerin yaratılışı, dünyanın ve dünya nimetlerinin fâni oluşu gibi konularda şiirler kaleme almaya başlamıştır. Bu husustaki şiirlerinin sayısı azımsanmayacak ölçüde fazladır.²²

Hz. Peygamber'in bazı şiirlerin hikmetli, öğüt ve ibret verici olabileceğini belirten hadisleri mevcuttur.²³ Nitekim Lebîd hakkında da "*Şair (sınıfın)ın söylediği en doğru söz Lebîd'in: 'أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ' / İyi biliniz ki Allah'tan başka her şey batıl ve yok olucudur.*" kelâmıdır.²⁴ Hz. Peygamber'in Lebîd'in bu mısrasını minberde tekrarladığı da rivayet edilmektedir.²⁵

Ebû Amr b. el-Alâ, (m. 689-771) Lebîd'in şairliği ve şiirlerinde işlediği temalarla ilgili olarak şu ifadelerde bulunmuştur:

*"Ben en çok Lebîd b. Rabîa'nın şiirini seviyorum. Çünkü şiirinde Allah'ı zikretmiş, Müslüman olmuş, dinden, hayırdan bahsetmiştir. Ama şiiri değirmen taşıdır (lafızları kulağı gıcırdatır)."*²⁶

Lebîd b. Rabîa, Hassân b. Sâbit ve Ka'b b. Zuheyr (öl. 24/645 [?]) gibi muhadram şairler arasında yer alır. Yani hem cahiliye hem de İslâmî dönemde yaşayarak şiir nazmetmiştir.²⁷ İmru'u'l-Kays b. Hucr el-Kindî (öl. 540 civarı), Tarafe b. el-Abd el-Bekrî (öl. 564 [?]), Züheyr b. Ebî Sulmâ el-Muznî (m. 520-609 [?]), Lebîd b. Rabîa el-Âmirî, Amr b. Kulsûm et-Tağlibî (m. 752-835), Antere b. Şeddâd el-Absî (öl. 614 [?]), Hâris b. Hillize el-Yeşkurî (öl. 570 [?])'den oluşan yedi mu'allaka şairi²⁸ arasında Müslüman olan tek şair olma özelliğini taşıyan Lebîd,²⁹ Hz. Peygamber'in kalplerini İslâm'a ısındırmak amacıyla zekat verdiği müellefe-i kulûb olarak bilinen kişiler arasında yer almaktadır.³⁰ Cahiliye döneminde daha çok medih, hiciv ve fahr konularında şiir nazmeden Lebîd³¹ mu'allakasına diğer mu'allaka şairlerinde olduğu gibi sevgilisinin ayrılığını anarak başlamış, deve ve yaban eşeği tasvirleri ile av sahnelerinden bahsetmiş, kasidesinin sonuna doğru kabilesini överek mu'allakasını sonlandırmıştır.³²

İbn Sellâm el-Cumahî (öl. 231/846 [?]), Lebîd'i üçüncü tabaka şairleri arasında değerlendirmiştir. Bu değerlendirmenin ilk tabakasında İmru'u'l-Kays, Nâbiğa ve Zuheyr, ikinci tabakasında Evs b. Hacer (m. 530-620), Ka'b b. Zuheyr ve Hutay'e (m. 582-678) gibi şairler yer almaktadır. el-Cumahî'nin

bu değerlendirmesine göre Lebîd, en-Nâbiğa el-Ca'dî (öl. 65/685 [?]) ve Ebû Zueyb el-Huzelî (öl. 28/648-649) ile aynı kategoride yer almaktadır.³³ Zaten Lebîd de kendisine en iyi şairin kim olduğu sorusu sorulduğunda İmru'u'l-Kays diye cevap vermiş, ikinci sırada Tarafe'nin olduğunu söylemiş, üçüncü sırada da kendisini işaret etmiştir.³⁴

b) Lebîd b. Rabîa'nın Divanındaki Dinî Şiir Örnekleri

1-Ölüm Hakkındaki Şiirler

Ölüm konusu Lebîd'in şiirleri arasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Şair ömrünün son zamanlarında, öleceğini anlayınca yeğenine şöyle vasiyette bulunmuştur: *"Evladım, baban henüz ölmedi, ancak fenâ bulmak üzeredir. Ruhu kabzedilince onu kibleye çevir, elbisesiyle ört. Cenazesi önünde kimse, hiçbir kadın matem tutmasın. Bak şu iki kabıma, onları al benim yaptığım gibi içlerini yemekle doldur ve mescide götür. İmam selam verince oradakilere ikram et. Yemekleri bitince, kardeşinin cenazesine gelmelerini söyle."* Vasiyetinin ardından okuduğu şiirde yer alan beyitlerden bir kısmı şu şekildedir:³⁵

لَمْ تَبَقْ أَنْفُسُهُمْ وَكَأ	نُوا زِينَةً لِلنَّاطِرِينَ
فَلَيْنَ بَعَثْتُ لَهُمْ بُعَا	ةً مَا الْبُعَاةُ يُوَاجِدِينَ
...	...
وَإِذَا دَقَنْتَ أَبَاكَ فَاجُ	عَلْ فَوْقَهُ خَشْبًا وَطِينًا
وَصَفَائِحًا صُمَّاً رَوَا	سِيهَا يُسَدِّدَنَّ الْعُضْوَنَا
لِيَقِينَ وَجْهَ الْمَرْءِ سَفْ	سَافَتِ التُّرَابِ وَلَنْ يَقِينَا
تُمْ اَعْتَبِرْ بِنْتَاءِ رَهْ	طِكَ، إِذْ تَوَى جَدْنَا جَنِينَا
وَتَرَا جَعُوا غُبْرَ الْمَرَا	فَوْقَ مِنْ أُخِيهِمْ يَا نَسِينَا
تِلْكَ الْمَكَارِمُ إِنْ حَفِظْ	تَ فَلَنْ تَرَى أَبْدَاءَ غَيْبِنَا
فِي رَبْرَبٍ كِنَعَا جِصَا	رَةَ يَبْنَسُنَ بِمَا لَقِينَا
مُتَسَلِّبَاتٍ فِي مُسُو	حِ الشَّيْعِرِ الْبُكَارَا وَعُونَا
وَخَذَرْتُ بَعْدَ الْمَوْتِ، يَوُ	مَ تَشِينُ أَسْمَاءَ الْجَبِينَا ³⁶

"Çekip gitti hepsi dünyadan, hiçbiri kalamadı baki, / Her biri bir ziynet idi bakanların gözünde vaktaki.

Arayıp da bulmak için onları, adamlar tutsam bile, / Didik didik arasalar dünyayı bulamazlar, nafîle.

...

Kabre koyunca vadesi dolup irtihal eden babanı, / Ağaç ve balçıkla ört üstünü, doldur toprakla tabanı.

Bir de enli ve sert kayalar koy; yerinden oynamaz, ağır, / Bilirsin onlar kırışıklık gidermek için kullanılır.

Kişinin yüzünü adî, gevşek topraktan korumak gaye, / Oysa etmeyecek onlar, bu akıbetten onu himaye.

Kavminin mevtayı övücü sözlerinden ibret al sonra, / Koyarlarken kendisini, içi kapkaranlık bir mezara.

Elleri kolları toza bulanmış hâlde dönerlerken hem, / Kardeşlerinden ümit kesmiş, kalplerde hüznün, gözlerde nem.

Bu saygınlık ve şerefi korur ve sahiplenirsen işte, / Aldanıp zarar etmezsin elini attığın hiçbir işte.

Sâra koyunu çokluğunda bir vahşi sığır sürüsü gibi, / Duşar olduğumuz hâle yanyor cümle hüznün sahibi.

Üstte kara matem elbisesi, başta siyah kukuleta, / Kızıyla, evlisi ve duluyla kadınlar matem tutmakta.

Tek şudur, öldükten sonra yüreğime dert, içime ukde: / O gün bir kırışıklık çıkar Esmâ'nın alnı ve yüzünde." (Kâmil)³⁷

Şair aşağıdaki beyitlerde bir taraftan ölümün kaçınılmaz bir son oluşuna diğer taraftan gayb ilminin Allah katında olduğuna işaret etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de gayb bilgisinin Allah katında olduğu birçok yerde zikredilmektedir. Bunlardan birisi de: "Gaybın anahtarları O'nun katındadır; onları ancak O bilir..."³⁸ (el-En'âm 6/59) mealindeki ayettir. Şairin bu beyitleri Hz. Peygamber'e suikast teşebbüsünde bulunan fakat bu teşebbüsü yarım kalarak memleketine dönerken yıldırım çarpması sonucu ölen ağabeyi Erbed için mersiye olarak yazmış olduğu şiirinde bulunmaktadır.³⁹ O esnada henüz Müslüman olmayan şairin gayb ilmi ile ilgili olarak hanif dinî inanç sahîpli olduğu görülmektedir. Putları ve Allah'a şirk koşmayı reddeden bir dinî inanç şekli olarak ifade edilen Hanifliğin en büyük temsilcisi Hz. İbrahim olup bu inancı taşıyan kişiler hanif olarak nitelendirilmektedir.⁴⁰

عَلَيْكَ فَدَانِ لِلطَّلُوعِ وَطَالِعِ
إِذَا ارْتَحَلَ الْفَتَيَانُ مَنْ هُوَ رَاجِعُ
فَلَا تَبْعَدَنَّ إِنَّ الْمَنِيَّةَ مَوْعِدُ
أَعَاذِلْ مَا يُدْرِيكَ، إِلَّا تَطْنِيأُ،
...
لَعَمْرُكَ مَا تُدْرِي الضَّوَارِبُ بِالْحَصَى
يَذُوقُ الْمَنَابِيأُ أَوْ مَتَى الْعَيْثُ وَاقِعُ⁴¹

"Belirlenmiş bir andır sana ölüm, kaçıp uzak durma sakın, / Ha oldu, ha olacak, şunu iyi bil; tahakkuku çok yakın.

Zandan öte bilgin nedir gayba dair, ey beni ayıplayan! / Bir yiğit dahi var mı geri dönen irtihalinin ardından.

...

Hayatın hakkı için, ne çakıl taşlarıyla vuranlar bilir, / Allah ne yapacak? Ne de kuşları kovup uçuranlar bilir.

Sorun onlara, yanlış düşündüğüm görüşünderse eğer, / Şu genç ne zaman ölümü tadar veya yağmur ne vakit yağar." (Tavîl)⁴²

Şair aşağıdaki beyitlerde de ağabeyi Erbed için yazdığı mersiyede onun yıldırım düşmesi sebebiyle ölümüne şaşkınlığını dile getirirken ölümden kaçış olmadığına ve ölümün herkese uğrayacağına dikkatleri çekmektedir:

مَا إِنْ تُعْرَى الْمُنُونُ مِنْ أَحَدٍ	لَا وَالِدٍ مُشْفِقٍ وَلَا وَلَدٍ
أَحْسَنَى عَلَى أَرْبَدِ الْحُنُوفِ وَلَا	أَرْهَبَ نَوْءَ السَّمَائِكَ وَالْأَسَدِ
فَجَعَنِي الرَّعْدُ وَالصَّوَاعِقُ بِأَلٍ	فَارَسَ يَوْمَ الْكَرْيَةِ النَّجْدِ ⁴³

"Ayrım gözetmez ölüm; tutmaz kimseyi kendisinden muaf, / Ne müşfik bir baba, ne de bir çocuk; kimseye etmez insaf.

Erbed için düşünür, korkardım, muhtelif ölümlerden hep, / Hiç aklıma gelmezdi yıldırım olacak mevtine sebep.

Bana acısın tattırdı, gök gürültüsü ve yıldırımlar; / Bir yaman süvarinin ki zor zamanlarda imdada koşar." (Munserih)⁴⁴

Şair aşağıdaki beyitlerde her canlının ölümü tadacağına, insanın dünyada misafir oluşuna ve taşıdığı canın vadesi dolunca Allah'a geri döneceğine işaret etmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Her nefis ölümü tadacaktır ve sizi bir imtihan olarak şer ve hayr ile deneyeceğiz; hepiniz sonunda bize döndürüleceksiniz!" (el-Enbiyâ 21/35) buyrulmaktadır.

فَهَوَّنَ مَا أَلْفَى وَإِنْ كُنْتُ مُتْبِتًا	يَقِينِي بِأَنْ لَا حَيَّ يَنْجُو مِنَ الْعَطْبِ ⁴⁵
---	--

"Hafif kıldı, azalttı bana onun elem-i firkatini, / Bilir olmam ölümden kaçış olmadığı hakikatini." (Tavîl)⁴⁶

هَلِ النَّفْسُ إِلَّا مُتْعَةٌ مُسْتَعَارَةٌ	تُعَارُ فِتْنَانِي رَبِّهَا فَرَطًا أَشْهُرًا ⁴⁷
--	---

"Acaba can eğreti bir metanın ötesinde bir şey midir? / Bugün ödünç alırsın, aylar sonra sahibine geri gelir." (Tavîl)⁴⁸

فَإِنَّ امْرَأً يَرْجُو الْفَلَاحَ وَقَدْ رَأَى سَوَاماً وَحَيًّا بِالْأَفَاقَةِ جَاهِلًا

...

فَبَادُوا فَمَا أَمْسَى عَلَى الْأَرْضِ مِنْهُمْ لَعْمُرُكَ إِلَّا أَنْ يُخَبَّرَ سَائِلٌ⁴⁹

"Kim vâkıftır Üfâka'da Numan'a mülk sürüler, teba ve harsa, / Cahildir, gönlünde hâlâ ölümden kurtuluş umudu taşırsa.

...

Göçtüler hep dünyadan, kalmadı yeryüzünde onlardan hiç kimse, / Ömrü uzun olası, yalnız anlatılır, eğer soran var ise." (Tavîl)⁵⁰

Aşağıdaki beyitte de Habeş krallarından Ebû Yeksûm (öl. 570 [?])'un⁵¹ dahi ölümsüz olamayacağı dile getirilmiştir:

لَوْ كَانَ حَيٌّ فِي الْحَيَاةِ مُخَلِّدًا فِي الدَّهْرِ أَلْفَاهُ أَبُو يَكْسُومِ⁵²

"Zamanda ebedilik mümkün olsaydı bir canlı için eğer / Ebû Yeksûm bulurdu o şansı, ona olurdu beka müyesser." (Kâmil)⁵³

فَأَيُّ أَوَانٍ لَا تَجْنِي مَنِّي بَقْصِدٍ مِنَ الْمَعْرُوفِ لَا أَتَعَجَّبُ

فَلَسْتُ بِرُكْنٍ مِنْ أَبَانٍ وَصَاحَةٍ وَلَا الْخَالَدَاتِ مِنْ سُوَاكِ وَغُرَبِ⁵⁴

"Ne zaman ki erişmez ecel, gelmezse bana ölümüm şayet, / Gönlün arzusuna muvafık, mutat veçhile; eylemem hayret.

Ebân ve Sâha Dağları gibi dünyaya çakılmış değilim, / Süvâc ve Gurreb gibi ebediyen yere kakılmış değilim." (Tavîl)⁵⁵

Şair Lebîd aşağıdaki beyitlerde uzun yaşamdan şikâyet etmektedir. Lebîd bu beyitlerde her ne kadar uzun yaşamdan sıkılarak bu durumdan şikâyetçi olsa da, ikinci beytin ikinci mısrasında gönlünün doymadığını ve ebedî yaşamı arzuladığını ifade etmektedir. Bu da yaşam koşulları ne kadar kötü de olsa insanda fitraten var olan ebedî yaşam arzusunun varlığını ortaya koymaktadır.

وَلَقَدْ سَمِعْتُ مِنَ الْحَيَاةِ وَطُولِهَا وَسُؤَالَ هَذَا النَّاسِ كَيْفَ أَلْبِيدُ

وَعَنَيْتُ سَبِيئاً قَبْلَ مُجْرَى دَاحِسٍ لَوْ كَانَ لِلنَّفْسِ الْأَجُوجِ خُلُودٌ⁵⁶

"Canımdan usandım, hem uzamasından hayatın bu denli, / Ve insanların sormasından: Acep nasıl Lebîd'in hâli?

Dâhis hâdisesinden bir müddet önceye uzanır ömrüm, / Keşke ebediyet elimde olsa der, şu doymayan gönlüm." (Kâmil)⁵⁷

Şair Lebîd her ne kadar Kur'ân-ı Kerîm'le bağlantılı olarak dinî şiirler söylemiş olsa da fazla yaşamaktan şikâyet ederek ölümü arzu etmesi İslâmî anlayış ile çelişkili bir durum arz etmektedir. Ölümü istemek İslâm'da hoş karşılanmamaktadır. Zira Hz. Peygamber bu hususta şöyle buyurmaktadır:

"Sizden biriniz kendisine (hastalık gibi) bir zarar isabet ettiğinden dolayı sakın ölümü temenni etmesin. Eğer muhakkak temenni etmek zorunda bulunursa, şöyle söylesin: Allah'ım yaşamak benim için hayırlı olduğu müddetçe beni yaşat, ölmek hayırlı olduğu zaman da beni öldür!"⁵⁸

Yine aynı şekilde Hz. Peygamber yaşamının iyi bir kişinin iyiliklerini artırabilmesine, günahkâr kişinin de tövbe etmesine vesile olabileceğini şu hadisinde şöyle dile getirmiştir:

"...İş ve ibadetinizde (itidal ile hareket edip) ifrat ve tefritten sakınınız. Doğru yoldan gidip Allah'a yaklaşınız! Sakın sizin hiçbiriniz (salih olsun fâsik olsun) ölüm temenni etmesin! Çünkü o, hayır ve ihsan sahibi ise (yaşayıp) hayrını, ihsanını artırması umulur; eğer günahkâr bir kişi ise (yine yaşayıp günün birisinde) tövbe ederek Allah'ın rızasını dilemesi me'muldür."⁵⁹ Ayrıca "Enes b. Mâlik (r.a.)'dan eğer ben Resulullah'ın: 'Sakın ölüm temenni etmeyiniz!' buyurduğunu işitmiş olmasaydım muhakkak ölümü temenni ederdim, dediği rivayet olunmuştur."⁶⁰

Şair aşağıda yer alan şiirlerde bir taraftan ne zaman öleceğini düşünerek buna kafa yorup üzülmediğini ve yaşadığı ana yoğunlaştığını dile getirirken diğer taraftan uzun yaşamaktan sıkıldığını hatırlatmadan da geri durmamıştır:

فَمَتَى أَهْلِكَ فَلَا أَحْفَلُهُ بَجَلِي الْآنَ مِنَ الْعَيْشِ بَجَلُ
مِنْ حَيَاةٍ قَدْ مَلَلْنَا طَوْلَهَا وَجَدِيرٌ طُولُ عَيْشٍ أَنْ يُمَلَّ⁶¹

"Ne zaman öleceğim diye takmam kafama, eylemem tasa, / Şu an yaşamam kâfi, benim için budur ilke, budur yasa.

Uzunca bir hayattan kendi hesabımıza bıktık usandık, / Bıkılmaktır; hayatın uzaması illetine olan layık." (Remel)⁶²

إِنْ يَكُنْ فِي الْحَيَاةِ خَيْرٌ فَقَدْ أَنْ ظَرْتُ لَوْ كَانَ يَنْفَعُ الْإِنْظَارُ
عَشْتُ دَهْرًا وَلَا يَدُومُ عَلَى الْأَيِّ مَا إِلَّا يَزِمُزْمٌ وَيَعَازُ⁶³

"Yaşamakta bir hayır varsa, uzun zaman bekletildim dünyada, / Bir yarar görmedim, bekletilmekten hâsıl olsaydı keşke fayda.

Yaşadım yaşayabildiğim kadar dünyada, zamandan bir parça, / Ancak Yeremrem ve Tiâr Dağları kafa tutabilir zamana." (Hafif)⁶⁴

لُزُومُ الْعَصَا نُحْنَى عَلَيْهَا الْأَصَابِعُ أَلَيْسَ وَرَائِي، إِنَّ تَرَاخَتْ مَنِيَّتِي،
أَدْبُ كَأَنِّي كَلَّمَا فُئْتُ رَاكِعٌ⁶⁵ أَخْبِرْ أَخْبَارَ الْفُرُونَ الَّتِي مَضَتْ

"Ölümüm gecikse de fazla yaşasam ne geçecek elime, / Parmakların kavradığı bir asaya muhtaç olmaktan öte.

Geçmiş nesillere ait haberler aktaracağım sadece, / Her kalkışta belim bükülecek; debeleneceğim öylece." (Tavîl)⁶⁶

2-Dünyanın Fâni Oluşu Hakkındaki Şiirler

Şair Lebîd aşağıdaki beyitlerde dünya nimetlerinin fâniliğine ve verilen nimetlerin insan için bir emanet mesabesinde olması hususuna yer vermiştir.⁶⁷ Bu beyitler Kur'ân-ı Kerîm'deki şu ayeti çağrıştırmaktadır: *"İnsanlara; kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları, cins atlar, davarlar, ekinler gibi zevkleri sevmek çekici hâle getirildi. Fakat bunlar dünya hayatının geçici nimetleridir! Oysa, dönüp varılacak yer güzelliği Allah'ın yanındadır."* (Âl-i İmrân 3/14) Şair, mal mülk, servet ve çoluk çocuğun insana emanet olarak verildiğini ve insanın bir gün bu emanetleri sahibine iade edeceği gerçeğini şu şekilde dile getirmiştir:

فَلَا أَنَا يَأْتِينِي طَرِيفٌ بِفَرَحَةٍ وَلَا أَنَا مِمَّا أَحَدَتْ الدَّهْرُ جَارِعُ
وَمَا النَّاسُ إِلَّا كَالدِّيَارِ وَأَهْلِهَا بِهَا يَوْمَ حَلُّوْهَا وَعَدُوًّا بَلَّافِعُ
وَمَا الْمَرْءُ إِلَّا كَالشَّهَابِ وَضَوْنِهِ يَخُورُ رَمَادًا بَعْدَ إِذْ هُوَ سَاطِعُ
وَمَا الْبِرُّ إِلَّا مُضْمَرَاتٌ مِنَ النَّقَى وَمَا الْمَالُ إِلَّا مُعْمَرَاتٌ وَدَانِعُ
وَمَا الْمَالُ وَالْأَهْلُونَ إِلَّا وَدِيعةٌ وَلَا بُدَّ يَوْمًا أَنْ تُرَدَّ الْوَدَائِعُ⁶⁸

"Ne elde ettiğim mal ile servet beni göklere uçurur, / Ne de kaderin cilvesine üzülmekten göz pınarım kurur.

Bir yurt ve sakinleri gibi değil de nedir insanlar, / Bugün onlar mesken tutar orayı, yarınsa vahşi hayvanlar.

Bir ateş ve onun ışığı misali değil de nedir? Kişi, / Küle döner, söniüp nihayet bulunca alevin yükselişi.

İhsan takvanın, kökleri vicdanda gizli, tezahürleridir, / Emanettir kişiye mal; bir ömürlük vade için verilir.

Mal mülk, çoluk çocuk; geçici birer emanettir cümlesi. / Kaçınılmaz bir şartıdır, her emanetin bir gün iadesi." (Tavîl)⁶⁹

Lebîd aşağıdaki beyitlerde de Allahütealâ'nın dünya hayatında kimi insanlara rahat kimisine de sıkıntılı bir yaşam vermesi hususunu dile getirmiştir. Bu beyitlerin ilk ikisi şairin mu'allakasında yer almaktadır. Bu beyitlerde Allahütealâ'nın dünyada kulları için takdir ettiği nimetlere rıza gösterilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır: *"Allah, dilediği kimseye rızkı genişletir de, daraltır da... Onlar ise dünya hayatı ile ferahlanmaktalar. Oysa dünya hayatı, ahiretin yanında bir yol azığından ibarettir!"* (er-Ra'd 13/26)

فَأَفْنَعُ بِمَا قَسَمَ الْمَلِيكُ فَإِنَّمَا
قَسَمَ الْخَلَائِقَ بَيْنَنَا عَلَامَهَا
وَإِذَا الْأَمَانَةُ قُسِمَتْ فِي مَعَشَرٍ
أَوْفَى بِأَوْفَرٍ حَظَّنَا فَسَأَمُهَا⁷⁰

"Mülkün sahibi yaratıcının taksimine kanaat eyle, / Zira bilen olarak güzel huyları o bölüştürdü böyle.

Emanetin kavimler arasında paylaştırıldığı lâhza, / Vermiş taksim edici en ziyadesini bizim payımıza." (Kâmil)⁷¹

فَمِنْهُمْ سَعِيدٌ أَحَدٌ لِنَصِيبِهِ
وَمِنْهُمْ شَقِيٌّ بِالْمَعِيشَةِ قَانِعٌ⁷²

"Kiminin yüzüne güler talih, nasibin bittamam alır, / Kimiyse kıt kanaat yaşar; bahtı kara, maişeti dardır." (Tavîl)⁷³

3-İman ve Takva Hakkındaki Şiirler

Şair Lebîd divanında Allah inancı ve takva ile ilgili aşağıdaki beyitlere yer vermiştir. Bu beyitlerde kişinin sadece amellerinin önemine vurgu yapılmakta, Kur'ân-ı Kerîm'de de belirtildiği üzere insanlar arasında üstünlüğün ancak takva ile olacağına işaret edilmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: *"Muhakkak ki, Allah yanında sizin en değerli ve en üstününüz O'ndan en çok korkanınızdır."* (el-Hucurât 49/13) buyrulmaktadır. Şairin takvaya davet ettiği şu şiirinde insanların sonunda Allah'a döndürülecekleri ve hesaba çekilecekleri vurgulanmıştır:⁷⁴

إِنَّمَا يَحْفَظُ النَّقَى الْأَبْرَارُ
وَأِلَى اللَّهِ يَسْتَقِرُّ الْقَرَارُ
وَأِلَى اللَّهِ تَرْجَعُونَ وَعِنْدَ
اللَّهِ وَرْدُ الْأُمُورِ وَالْإِصْدَارُ
كُلَّ شَيْءٍ أَحْصَى كِتَابًا وَعِلْمًا
وَأَنْصَحَ الْعِبَادَانَ وَالْجَبَّارُ
يَوْمَ لَا يَدْخُلُ الْمُدَارِسَ فِي الرَّحَى
مِمَّا إِلَّا بَرَاءَةٌ وَعَتْدَارُ
وَجِسَانٌ أَعْدَهُنَّ لِأَسْهَأَ
دِ وَغَفْرُ الَّذِي هُوَ الْعَفَّارُ
وَمَقَامٌ أَكْرَمُ بِهِ مِنْ مَقَامِ
وَهَوَادٍ وَسُنَّةٌ وَمَشَارُ⁷⁵

"İyilere aittir takva; ancak onlar tutabilir kalbinde, / İşler döner dolaşır, sonra karar kılar âlemlerin Rabbinde.

Göklerin ve yerin hâkimi Allah'a döndürüleceksiniz hep, / O'nda toplanır, O'ndan dağılır tüm işler, her şeye O'dur sebep.

Sayıp da döktü, her bir şeyin bilgisini bir kitapta tamamen, / Yüce katında aşîkâr olur sırlar, gizli kalmaz hiç kimseden.

Uzun hurma ağaçlarıdır, sevdikleri payına düşen rızık. / Meyve yüklü taze dallar, dolgun, ağır ve ziyadesiyle sarkık.

Doruklarındaki memeleri tığ sığmaz doludur, meyvelerle, / Meyve verir uzun kısa tüm hurmalar; takdîr-i ilâhi öyle.

Nihayetsiz merhameti, içine almaz günahkârları o gün / Berat etmemişlerse suçtan eğer, olmamışlarsa pişman, üzgün.

İyi amelleri has kıldı, şahitlik eden gözcü meleklerle, / Çok bağışlayan zatının affını onlara tahsis etti yine." (Hafif)⁷⁶

رَبَّاحاً إِذَا مَا الْمَرْأُ أَصْبَحَ تَأْفِلاً	رَأَيْتُ النَّقَى وَالْحَمْدَ خَيْرَ تَجَارَةٍ
إِذَا قَدَّفُوا فَوْقَ الضَّرِيحِ الْجَنَادِلَا	وَهَلْ هُوَ إِلَّا مَا ابْتَنَى فِي حَيَاتِهِ
وَعَضَّ عَلَيْهِ الْعَائِدَاتُ الْأَنَامِلَا ⁷⁷	وَأَنْتَنُوا عَلَيْهِ بِالَّذِي كَانَ عِنْدَهُ

"Kişinin kâr hanesinde kalan en büyük değerdir, hamd ve takva, / Kabre konulduğu zaman kendisi, olmasının ardından mevta.

Elinde kalan nedir ki kendisi sağken yaptıklarından başka, / İnsanlar onu kabre koyup, üstün örttüğünde kayayla taşla,

Hem övgüyle bahsettiklerinde yaptığı hayır ve hasenattan, / Ve parmaklarını ısırınca dönen kadınlar hüznüyle giryan." (Tavîl)⁷⁸

Aşağıdaki beyitlerde ifade edilen anlamlar Kur'ân-ı Kerîm'deki hidayet isteyenin Allah'a yöneleceği "...Gerçek şu ki Allah dilediği kimseyi şaşırır, kendisine gönül vereni de hidayete ulaştırır!" (er-Ra'd 13/27); Allah'tan gayrı her şeyin yok olacağı "Yeryüzünde bulunan her şey fânidir. Yalnız yüce ve iyilik sahibi Rabbinin yüzü (zâtı) baki kalacaktır." (er-Rahmân 55/26, 27); İnsanların dünyada çeşitli musibetlerle sınanacağı "Sizleri biraz korku, biraz açlık, biraz da maldan, candan ve hâsıllattan eksiklik ile imtihan edeceğiz. Müjdele o sabırlıları..." (el-Bakara 2/155) ve kıyamet günü yaptıklarının hesabını vereceği "Sonra yine yemin olsun o gün her nimetten muhakkak sorgulanacaksınız." (et-Tekâsür 102/8); Allah'ın dilediği kullarını bağışlayacağı "De ki: Kendi aleyhlerine haddi aşmış olan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. Şüphesiz

ki O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir." (ez-Zümer 39/53); Kendisine şirk koşanların ise onun merhametinden mahrum kalacakları "Doğrusu Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz; onun dışında dilediğini bağışlar. Kim Allah'a, şirk koşarsa kesinlikle büyük bir günah işlemiş olur." (en-Nisâ 4/48)⁷⁹ ayetlerini çağrıştırmaktadır. Hz. Peygamber'in aşağıdaki şiirin ikinci beyti hakkında 'şairlerin söylediği sözlerin en doğrusu olduğu' hakkındaki sözünü daha önce belirtmiştik.

أَرَى النَّاسَ لَا يَذُرُونَ مَا قَدَرُ أَمْرِهِمْ
بَلَى: كُلُّ ذِي لُبٍّ إِلَى اللَّهِ وَاسْتِئْذِنِ
وَأَلَّا كُلُّ شَيْءٍ مَّا خَلَا اللَّهُ بَاطِلٌ
وَكُلُّ أَنَابِسٍ سَوَّفَ تَدْخُلُ بَيْنَهُمْ
وَكُلُّ أَمْرٍ يَوْمًا سَيَعْلَمُ سَعْيَهُ
إِذَا كُتِبَتْ عِنْدَ الْإِلَهِ الْمَحَاصِلُ⁸⁰

"Görüyorum ki başarısız, güçlerinin hacmini idrakte insanlar, / Hayır, akli olan herkes Hakk'a yönelir, O'na vesile arar.

Allah'tan başka her ne varsa bir gün yok olacaktır, iyi bilin, / Ve bütün nimetler bir gün son bulacak; aksini akıldan silin.

Azıcık da olsa bir belaya giriftar olacak her bir insan. / Nasibini alacak teni ta parmaklarına dek sararmadan.

Her insan bir gün yapıp ettiklerinden haberdar olup bilecek. / Her zamanki Hak divanında defter açılıp hesap görülecek." (Tavîl)⁸¹

اعْقَلِي إِنْ كُنْتَ لَمَّا تَعْقَلِي
وَلَقَدْ أَفْلَحَ مَنْ كَانَ عَقْلًا⁸²

"Aklını başına devşir, hâlen devşirmediysen onu eğer, / Aklını başına alanlar kurtulup da felaha erdiler." (Remel)⁸³

Şair Lebîd, er-Rabî' b. Ziyâd (öl. 53/673)'ı hicvettiği aşağıdaki şiirinde insanın işlemiş olduğu amellerin karşılıksız kalmayacağını, ikiyüzlülük ve münafıklığın da cezasının olması gerektiğini anlatmaktadır. Bu da "Ki hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü yüklenmez. Doğrusu insana çalışmasından başka bir şey yoktur. Ve çalışması da yarın (yakında) görülecektir." (en-Necm 53/38-40) mealindeki ayetleri akıllara getirmektedir.

وَأَنْتَ حَاسٍ حَسَوَةٌ فَذَائِقُ
لَا بُدَّ أَنْ يُعْمَرَ مِنْكَ الْفَائِقُ
عَمْرًا تَرَى أَنَّكَ مِنْهُ دَارِقُ
إِنَّكَ سَيُخِجُ خَائِنٌ مُنَافِقُ
بِالْمُخْرِيَاتِ ظَاهِرٌ مُطَابِقُ⁸⁴

"Bir suç işledin, çekeceksin cezasın, yok başka çıkar yol.

Çare yok ense kökün yoklanacak yiyecek şamarı

Altına edeceksin şiddetinden bırakacaksın arı

Çünkü sen hain, ikiyüzlü ve münafık bir ihtiyarsın

Yüz kızartıcı işlerle maruf, hem onlarla bahtiyarsın." (Recez)⁸⁵

Hz. Ömer şair Lebîd'in seksen beş beyitten oluşan *إِنَّ تَقْوَى رَبِّنَا خَيْرٌ نَفَلٌ* / "Takva en büyük erdemdir." sözleriyle başlayan ve takva, Allah'a hamd, hidayet gibi mazmunlar içeren şiirinin unutulmasını engellemek ve bunu hafızalarda daima diri tutmak için sürekli rivayet edilmesini vurgulamıştır.⁸⁶ Bu şiirin ilk iki beytinde Kur'ân-ı Kerîm'deki "... Hayır adına ne işlerseniz Allah onu bilir. Çünkü azığın en hayırlısı takvadır. Azık hazırlayın ve bana takva ile gelin ey beyni olanlar!" (el-Bakara 2/197) ayetine, son beytinde de "...O, dilediğini dalâlette bırakır (saptırır), dilediğini hidayete (doğru yola) eriştirir..." (en-Nahl 16/93) ayetine atıfta bulunmaktadır.

وَبِإِذْنِ اللَّهِ رَبِّي وَعَجَلٌ
بِيَدَيْهِ الْخَيْرُ مَا شَاءَ فَعَلُ
نَاعِمُ الْبَالِ وَمَنْ شَاءَ أَضَلُّ⁸⁷

إِنَّ تَقْوَى رَبِّنَا خَيْرٌ نَفَلٌ
أَحْمَدُ اللَّهِ فَلَا نِدَاءَ لَهُ
مَنْ هَدَاهُ سُبُلَ الْخَيْرِ اهْتَدَى

228

"Rabbimizden sakınmak en büyüğüdür erdem ve faziletin, / Geride kalmam, öne çıkmam elindedir Sâhib-i kudretin.

Eşi benzeri bulunmayan Allah'a tahsis ederim hamdi, / Seçme kudreti elinde, mutlaka yapar her ne ki diledi.

Kimi hayra iletirse gönlü huzur, kendi hidayet bulur, / Dilediğini saptırır; yoldan çıkar, sonu hep hüsrân olur." (Remel)⁸⁸

Aynı şiirin bir başka bölümünde de takvanın yanı sıra doğruluk, yalan söylememek ve nefsi emmâreye itaat etmemek gibi erdemli davranışlara dikkat çekilmiştir:

وَكَذِبِ النَّفْسِ إِذَا حَدَّثَتْهَا
غَيْرَ أَنْ لَا تَكْذِبْنَهَا فِي النَّقَى

إِنَّ صِدْقَ النَّفْسِ يُزْرِي بِالْأَمَلِ
وَاحْزُرْهَا بِالْبَيْرِ لِلَّهِ الْأَجَلُ⁸⁹

"Gerçekten olacağı söyleme nefsin konuşursan eğer, / Nefse hakikati söylemek kişinin emelini yok eder.

Gerçek dışı söz söyleme ona takva hususunda sadece, / Ez onu yolunda iyilik yapıp Hakkın, yücelerden yüce." (Remel)⁹⁰

Şair, Allahütealâ'nın yaratıcı vasfına vurgu yaparak takva ve Allah inancı ile ilgili olarak şu beyitleri nazmetmiştir:

وَلَهُ الْعُلَىٰ وَأَنْثِيْتُ كُلَّ مُؤْتَلٍّ	بِهِ نَافِلَةُ الْأَجَلِ الْأَفْضَلِ
أَتِيَّ وَلَيْسَ قَضَاؤُهُ بِمُبَدَّلٍ	لَا يَسْتَطِيعُ النَّاسُ مَحْوَ كِتَابِهِ
سَبْعًا طِبَاقًا فَوْقَ فَرْعِ الْمَنْقَلِ	سَوَىٰ فَأَغْلَقَ دُونَ غُرَّةِ عَرْشِهِ
تَبَيَّنَتْ حَوَالِفُهَا بِصِمِّ الْجُنْدَلِ	وَالْأَرْضُ تَحْتَهُمْ مَهَادًا رَاسِيًا
فِيهِنَّ مَوْعِظَةٌ لِمَنْ لَمْ يَجْهَلِ	وَالْمَاءُ وَالنَّيْرَانُ مِنْ آيَاتِهِ
فَإِذَا انْقَضَىٰ شَيْءٌ كَانَ لَمْ يُفْعَلِ	بَلْ كُلُّ سَعِيكَ بَاطِلٌ إِلَّا النَّقَىٰ
عَصْمَاءُ مُؤَلَّفَةٌ ضَوَاحِي مَأْسَلٍ ⁹¹	لَوْ كَانَ شَيْءٌ خَالِدًا لَتَوَاءَلَتْ

"Allah'a aittir en yüce, en fazıl makamların ötesi, / O'nundur üstünlük ve bütün yüce mevkilerin yücesi.

Kitabını silerek imhaya güçleri yetmez insanların, / Hükmü değiştiremezken nasıl olur bu, söyleyin varın.

Yedi kat göğü dağın doruğu üzerine inşa eyledi, / Arşının aydınlığıyla bastırıp altında onu gizledi.

Hem yarattı altlarında sabit bir beşik gibi duran yeri, / Sert kayalarla sabitledi düz ve pürüzsüz arazileri.

O'nun varlığının delillerinden ikisi ateş ile su, / İkisinde cahil olmayanlar için ibret vardır doğrusu.

Bütün gayretin emeğin yok olacak, takva hariç, iyi bil. / Hiç yapılmamışsa döner bir şey, bir kez olmayagörsün zail.

Sonsuza kadar kalıcı olsaydı bir varlık, bir nesne eğer, / Me'sel Dağı eteklerinde kalırdı evcilleşmiş elikler." (Kâmil)⁹²

Şair aşağıdaki beyitlerde de Allah'ın hamde layık olması hususundan bahsetmektedir:

وَلِلَّهِ الْمُؤْتَلُّ وَالْعَدِيدُ	حَمَدْتُ اللَّهَ، وَاللَّهُ الْحَمِيدُ
وَلَا يَقْتَالُهَا إِلَّا سَعِيدُ ⁹³	فَإِنَّ اللَّهَ نَافِلَةٌ تَقَاهُ

"Hamdettim Allah'a ki yüce zatı layıktır hamde, / Şerefın en köklü ve ziyadesi O'nundur hem de.

Takva bir tür hibedir Allah Teâlâ'dan kuluna; / Erebilir ona ancak sıdk ile uyan yoluna." (Vâfir)⁹⁴

فُضِيَ الْأُمُورُ وَأُنْجِرَ الْمَوْعُودُ وَاللَّهُ رَبِّي مَا جِدُّ مُحَمَّدُ
وَلَهُ الْفَوَاضِلُ وَالنَّوَافِلُ وَالْعَلَا
وَلَهُ أَنْثِيْتُ الْخَيْرِ وَالْمَعْدُودُ⁹⁵

"Yapılacak yapıldı, işler bitti; doldu verilen vade; / Yegâne baki Rabbin Allah; en layıktır tazim ve hamde.

Üstün evsaf ve yüce makamlar O'nundur; boldur hibesi, / O'nundur hep, sayılan sayılmayan nimetlerin nicesi." (Kâmil)⁹⁶

4- Geçmiş Kavimlerin Helâkı ve Fil Vak'ası Hakkındaki Şiirler

Şair Lebîd, geçmişte isyanları dolayısıyla Allah'ın azabına duçar olan kavimlerle ilgili olarak aşağıdaki beyitleri söylemiştir. Bu beyitlerde geçen hâdiseler Kur'ân-ı Kerîm'de şu ayetlerde anlatılmaktadır: "Görmedin mi Rabbin nasıl yaptı Âd kavmine? Sütunlar sahibi İrem'e? Ki o, beldeler içinde onun benzeri yaratılmamıştı ve vadide kayaları kesen (yontan) Semûd kavmine? ve o Kazıkların sahibi güçlü Firavun'a? Onlar o memleketlerde azmışlardı, oralarda fesadı (bozgunculuğu) çoğaltmışlardı. Onun için Rabbin de onların üzerlerine bir azap kamçısı yağdırdı. Şüphesiz ki Rabbin her an gözetlemededir." (el-Fecr 89/6-14) Şair, Âd ve Semûd kavimlerinin Allah'ın azabı karşısında helâk olmalarını şu beyitlerle ifade etmiştir:

أَوْلَمْ تَرَى أَنَّ الْحَوَادِثَ أَهْلَكَتْ
إِرْمًا وَرَامَتْ جَمِيرًا بِعَظِيمٍ⁹⁷

"İrem'i hangi tür hâdiseler yerle bir etti, bilmez misin sen? / Ve büyük bir felakete duçar edip intikam aldı Himyer'den." (Kâmil)⁹⁸

كَمَا سُجِرَتْ بِهِ إِرْمٌ وَعَادٌ
فَأَضْحُوا مِثْلَ أَخْلَامِ النَّيِّامِ⁹⁹

"İrem ve Âd kavimlerinin gözlerinin boyanması misali, / Oldular, uyuyanlara rüya, üstlerinden yıllar geçti hayli." (Vâfir)¹⁰⁰

وَلَقَدْ بَلَّتْ إِرْمٌ وَعَادٌ كَيْدَهُ
فَهُمْ بِأَفْنِيَةِ الْبُيُوتِ هُمُودٌ¹⁰¹

"İrem ve Âd kavimleri imtihanına oldular duçar, / Benzer imtihana tabi tutuldu ardından Semûdlular.

Üstlerindeki elbiseyi parçalayıp atmışlardı, / Hanelerinin avlusuna serilmiş cansız yatmışlardı." (Kâmil)¹⁰²

Şair Lebîd, aşağıdaki beyitlerde hem Tübbâ, İrem ve Ad kavimlerinin helâkını hem de fillerle Kâbe'yi yıkmaya gelen Ebrehe'nin başına gelenleri dile getirmiştir. Peygamberleri yalanlamaları sebebiyle azaba uğrayan Tübbâ kavmi hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de şu ayetler yer almaktadır: "Eyke halkı ve

Tübba kavmi de bunların hepsi peygamberleri yalanladılar da onlara azabım hak oldu." (Kâf 50/14); "Onlar mı daha hayırlıdır, yoksa Tübba kavmi ile onlardan öncekiler mi? Biz onların hepsini de helâk ettik. Çünkü onlar suçluydular." (ed-Duhân 44/37) Tarihte "Fil Vak'ası"¹⁰³ olarak da bilinen olay Kur'ân-ı Kerîm'de Fil suresinde şu şekilde yer almaktadır: "Görmedin mi ne yaptı Rabbin fil sahiplerine? Çıkarmadı mı tuzaklarını boşa? Üzerlerine sürü sürü kuşlar (ebâbil) saldı, Kuşlar, onlara çamurdan pişirilmiş sert taşlar atıyorlardı; derken onları yenilmiş ekin yaprağı gibi yapıverdi." (el-Fil 105/1-5)

مَنْ يَبْسُطِ اللَّهُ عَلَيْهِ إِصْبَعًا
بِالْخَيْرِ وَالشَّرِّ بَأْيٍ أَوْلَعًا
يَمْلَأُ لَهُ مِنْهُ ذُنُوبًا مُثْرَعًا
وَقَدْ أَبَادَ إِرْمًا وَتُبْعًا
وَقَوْمَ لُقْمَانَ بْنِ عَادٍ أَخْشَعًا
إِذْ صَارَ عَوْهُ فَأَبَى أَنْ يُصْرَعَ
وَالْفِيلِ يَوْمَ عُرْنَاتٍ كَعَكَعًا
إِذْ أَرَمَعَ الْعُجْمُ بِهِ مَا أَرَمَعَا
نَادَى مُنَادٍ رَبَّهُ فَأَسْمَعَا
فَدَبَّ عَنْ بِلَادِهِ وَوَرَّعَا
وَحَابِسَ الْحَاسِرَ وَالْمُقْتَعَا
وَأَقْلَّتِ الْجَيْشُ بِخَرْيٍ مُوجَعَا
تَمُجُّ أَخْرَاهُمْ دِمَاءً دَفْعًا¹⁰⁴

*"Kimin üzerine parmaklarını açarsa Yüce Allah,
Neye meyyal ise kul, ister şer dilesin, isterse salâh
Kovayı ağzına kadar doldurur onun için katından.
Tübbe 've İrem'i helâk etti nitekim ötürü bundan.
Lokman bin Âd'ın zelil kavmini de etti hâk ile yeksân
Uğraştılar onunla hâlbuki, eğmedi boyun onlara.
Urenât günü fili bağladı, yerinden kımıldatmadı
Hani kararını vermişti yabancı, Ebrehe'ydi adı.
Bir seslenen seslendi de Rabbi'ne yakarışın duyurdu*

*Rabbi de korudu ona ve kabilesine ait yurdu
Miğferli miğfersiz bütün askerleri yerinde dondurdu
Ve büyük bir bozguna uğrayarak geri kaçtı o ordu
Geride kalanları ise sürekli kan kaybediyordu." (Recez)¹⁰⁵*

وَكَمَا فَعَلْنَ بِتَبَعٍ وَبِهِزْ قَلَّ
فَدُكَانَ خَلْدًا فَوْقَ غُرْفَةِ مَوْكِلٍ¹⁰⁶

غَلَبَ اللَّيَالِي خَلْفَ آلِ مُحَرَّقٍ
وَوَغَلَبْنَ أَبْرَهَةَ الَّذِي أَلْفَيْنُهُ

*"Muharrık hanedanını yenip sonunu getirdi geceler, / Aynı sonu yaşadı
Tübbe 've Herakl gibi daha niceler.*

*Hem Ebrehe'yi yenip bir güzel ifadesini aldılar, / Mevki sarayının bir
odasında oturmuş hâlde buldular." (Kâmil)¹⁰⁷*

Şair, ağabeyi Erbed için yazmış olduğu mersiyesinde insanların onun himayesine sığınmasını ölümden kurtulmak için Kâbe'ye sığınan insanın durumuna benzetmiştir. Bu beyit ile Kâbe'ye sığınanın güvende olması durumunun belirtildiği *"Onda (Kâbe'de) açık âlâmetler ve İbrahim'in makamı vardır. Oraya girip sığınan eman bulur..."* (Âl-i İmrân 3/97) ayetine işaret edilmektedir.

232

فَوَاعِلُ يَوْمٍ ذَلِكَ مَنْ أَنَاءُ
كَمَا وَالِ الْمُجَلُّ إِلَى الْحَرَامِ¹⁰⁸

*"Kurtuldu belirtilen günde himayesine sığınan ahali, / Kanı helal sayılmış
birinin Kâbe'ye sığınması misali." (Vâfir)¹⁰⁹*

5- Haram Aylar Hakkındaki Şiirler

Şair Lebîd, kamerî aylar arasında yer alan ve içerisinde savaşın yasaklandığı, haram aylar olarak isimlendirilen Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarına da şiirlerinde yer vermiştir. Haram aylarda savaşmanın yasaklanması ile ilgili olarak nazil olan ayetlerden birinin meali şu şekildedir: *"(Ey Muhammed!) Sana haram aydan ve o ayda savaşmaktan soruyorlar. De ki: O ayda savaşmak büyük bir günahtır! Bununla birlikte Allah yolundan alıkoyma, O'nu inkâr, Mescid-i Haram'a gidişi engelleme ve halkını oradan çıkarma Allah yanında daha büyük günahtır..."* (el-Bakara 2/217) Haram aylar bu ayetin dışında Kur'ân-ı Kerîm'de et-Tevbe 9/5, 36; el-Bakara 2/194; el-Mâide 5/2, 97 gibi çeşitli ayetlerde zikredilmiştir.¹¹⁰ Şair, kavmine sığınan bir garibanı kamerî aylardan cemâziyelülevvel ve cemâziyülâhırdan sonra gelen haram aylarda ağırladığını şu beyit ile dile getirmiştir:

وَأَهْلَ بَعْدَ جُمَادِيَيْنِ حَرَامِ¹¹¹
أَوَيْتُهُ حَتَّى تَكْفَتَ حَامِدًا

"Misafîr ettim onu, minnet ve şükran ile döndü evine, / Haram aylar başlamıştı, iki cemâziyelden sonra yine." (Kâmil)¹¹²

6- Erdemli Davranışlar Hakkındaki Şiirler

Lebîd b. Rabîa'nın divanında güzel huy, iyilik ve cömertlik gibi çeşitli erdemli davranışlar hakkında çok sayıda şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerden birkaç örnek vermekle yetineceğiz. Örneğin şair iyiliğe iyilikle karşılık verilmesi gerektiğini şu beyit ile dile getirmiştir. Bu beyitte başkasından görülen bir iyiliğe aynı şekilde iyilikle karşılık verilmesi gerektiği, bunun mert kişilere ait bir özellik olduğu vurgulanmaktadır. Bu husus Kur'ân-ı Kerîm'de "İyiliğin karşılığı, elbette iyiliktir?" (er-Rahmân 55/60) ayetiyle yer almaktadır.

فَإِذَا جُوزِيَتْ قَرْضًا فَأَجْرُهُ إِنَّمَا يَجْزِي الْفَتَى لَيْسَ الْجَمَلُ¹¹³

"Bir iyilik gördüysen başkasından, aynıyla mukabele et, / İhsana mukabele deveye değil yiğide has bir haslet." (Remel)¹¹⁴

Bir iyilik yapıldığı zaman elimizdeki en iyisi ile yapılması, kendimizin almak istemeyeceği şeylerin başkasına verilmemesi gerektiği Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde izah edilmektedir: "Ey iman edenler! İnfakı, gerek kazandıklarınızın, gerek sizin için yerden çıkardıklarımızın temizlerinden yapın. Kendinizin göz yummadan alamayacağınız derecede kötülerini vermeye yeltenmeyin ve Allah'ın (gani) zengin, (hamid) övgüye layık olduğunu bilin!" (el-Bakara 2/267) Şair bu hususu şu beyitlerinde veciz bir ifade ile dile getirirken aynı zamanda kadınlara karşı iffetli bir şekilde davranılmasının gerekliliğine de dikkat çekmektedir:

وَاعْفُفْ عَنِ الْجَارَاتِ وَأَمْنَحْ هُنَّ مَيْسِرَكَ السَّمِينَا
وَأَبْدُلْ سَنَامَ الْقَدْرِ إِ نَّ سَوَاءَهَا دُهْمًا وَجُونَا¹¹⁵

"Cömert ol komşu kadınlara, muhafaza eyle iffetin, / Takdim et onlara en âlâsını sana düşen kısmetin.

Tencerenin doruklu kısmını dağıt, yedir fukaraya, / Tekrar sahip olursun o develerden ak ile karaya." (Kâmil)¹¹⁶

Şair Lebîd, kavmini övdüğü aşağıdaki beyitlerde bir taraftan onların iyilik yaparken bunu en güzeliyle yaptıklarından bahsederken diğer taraftan hayırlı amelleri işleme hususundaki hızlarına dikkat çekmiştir. Şairin bu dizeleri "...Hep hayırlara koşun, yarışın!..." (el-Bakara 2/148) ayetini akıllara getirmektedir.

فَلَا تَتَجَاوَزُ الْعَطَلَاتِ مِنْهَا إِلَى الْبَكْرِ الْمُقَارِبِ وَالْكَرُومِ
وَلَكِنَّا نُعِضُّ السَّنِيفِ مِنْهَا بِأَسْوَقِ عَافِيَاتِ اللَّحْمِ كُومِ

وَكَمْ فِينَا إِذَا مَا الْمَحَلُّ أَبْدَى
نُحَاسِ الْقَوْمِ مِنْ سَمَحِ هَضُومِ
يُبَارِي الرِّيحَ لَيْسَ بِجَانِبِي
وَلَا دَفِينِ مُرُوعَتُهُ، لُنَيْمِ¹¹⁷

"Birakıp da bir kenara uzun boyunlu yağlı develeri, / Adı ve yaşlıları kesmek, olmamıştır bizlerin hüneri.

Vurup da ısırtırız kılıcı onlar içerisinden biz lâkin, / But ve baldırlarına, iri hörgüçlü, bol etli develerin.

Bir gösterge sayılırsa kuraklık ve kıtlık şartları eğer, / Bir kavmin cömertlik derecesi için konulmuşsa kriter.

Hayır işlenirken rüzgârla yarışır kavmim, geri duramaz / Ne insanlığı toprakta gömülü ne de kendisi yaramaz." (Vâfir)¹¹⁸

7-Hz. Peygamber'i Medih Hakkındaki Şiirler

Hiz. Peygamber hakkında başta Ka'b b. Zuheyr ve İmam Bûsîrî (m. 1212-1296 [?]) olmak üzere çeşitli dönemlerde birçok şair çok sayıda medih şiirleri nazmetmişlerdir. Şair Lebîd de ziyaretine geldikleri Hz. Muhammed için "أَتَيْنَاكَ يَا خَيْرَ الْبَرِيَّةِ / *Kapına Geldik*" başlıklı şu şiiri kaleme almıştır:

أَتَيْنَاكَ يَا خَيْرَ الْبَرِيَّةِ
لِتَرْحَمَنَا مِمَّا تَقِينَا مِنَ الْأَزْلِ
وَقَدْ ذَهَلَتْ أُمُّ الصَّبِيِّ عَنِ الطِّفْلِ
مِنَ الْجُوعِ صُمَّتًا لَا يُبْرُ وَلَا يُحَلِي
سَوَى الْعُلْهَرِ الْعَامِيِّ وَالْعَبْهَرِ الْفَسْلِ
وَأَيْنَ يَفِرُّ النَّاسُ إِلَّا إِلَى الرَّسْلِ
سَمَاءَ لَنَا وَالْأَمْرُ يَبْقَى عَلَى الْأَصْلِ¹¹⁹

KAPINA GELDİK

"Kapına geldik ey bütün yaratılmışların en hayırlısı, / Bize şefkatin sağlar diye; düştüğümüz geçim sıkıntısı.

Sana geldik, bakire kızların göğüsleri kanar hâlde, / Annenin sabi yavrusu yönüne bakmaz olduğu minvalde.

Açlığa boyun eğerek künye okumaktan geçti her civan, / Sustu; ne fayda verir kabilesine, ne de düşmana ziyan.

İnsanların yediklerinden hiçbir şey kalmadı yanımızda, / Yıllanmış 'ilhizle, hiçbir şeye yaramaz nergisten maadâ.

Sana kaçmak ve lütfuna sığınmaktan başka yoktur çaremiz, / Peygamberlerden gayri kime sığınır insanlar? Söleyiniz.

Dua ile Hak'tan af ve su istesen, bize gönderir sema, / Bir iş, asıl hâli nasılsa, o hâl üzere kalır daima." (Tavîl)¹²⁰

Sonuç

Lebîd b. Rabîa hem cahiliye hem de Sadru'l-İslâm döneminde yaşamış önemli şairler arasında yer almaktadır. Yüz yıldan fazla yaşadığına dair rivayetler bulunan şair ömrünün sonlarına doğru uzun yaşamdan sıkılarak ölümü arzulayan şiirler kaleme almıştır. Edebî tenkitçiler tarafından üstün bir şair olduğu tasdik edilmiştir. Cahiliye döneminde kaleme aldığı şiirlerinde daha çok medih, hiciv ve fahr gibi konular üzerinde yoğunlaşan şair, Allah inancı, takva ve insanî değerler gibi hususları şiirlerinde işlemeyle öne çıkmıştır. Şair, Allah'a isyanları sebebiyle helâk olan geçmiş kavimlerden ibret alınmasını öğütleyen şiirler de yazmıştır. Hz. Peygamber'i öven şiirler kaleme alan şairin Müslüman olduktan sonra hiç şiir söylemediği genel olarak kabul edilen bir görüş olmakla birlikte az da olsa şiir nazmettiğine dair rivayetler mevcuttur. İslâmiyet'in ortaya çıkışı ile birlikte din hayatın her alanına olduğu gibi şiire de tesir etmiş, bu tesirden Lebîd'in şiirleri de nasibini almış ve şair dinî mefhumları içeren şiirlerini büyük bir ustalıkla nazmederek bu şiirleri vasıtasıyla İslâm'a hizmet eden şairler arasında yerini almıştır. Şiirlerinde İslâmî unsurlara yer vermesi dolayısıyla diğer mu'allaka şairlerinden ayrılan şair, Hz. Peygamber'in övgü ve takdirine mazhar olmuş, Müslümanlığı kabulünden sonra kendisinden şiir söylemesini isteyen Hz. Ömer'e Bakara ve Âl-i İmrân surelerini yazarak karşılık vermiş, Hz. Ömer de kendisine yapılan maddî yardımı artırarak ona destek olmuştur.

Kaynakça

Algül, H. (1997). "Haram Aylar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XVI, s. 105-106) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Aslan, A. T. (1988). "Muallaka Şâirlerinden Lebid b. Rabîa ve Muallâka'sı" *İlim ve Sanat Dergisi*. (Ekim, 21, s. 43-46) Şanlıurfa.

Brockelmann, C. (1964). *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi I*. (N. Çağatay, Çev.) 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını.

———, (1983). *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, c. 1, 5. Baskı, Kahire: Dâru'l-Maârif.

Câhiz, Ebû Osmân. (1998). *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, 7. Baskı, Kahire: Mektebetu'l-Hâncî.

el-Cumahî, Muhammed b. Sellâm. (t.y.). *Tabakâtu Fuhûli's-Şuarâ*, Thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Cidde: Dâru'l-Medenî. <https://al-maktaba.org/book/6738> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 04.06.2021).

Çetin, N. M. (2011). *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Çiftçi, F. ve Özel H. (2018). Câhiliye Dönemi Zühd Edebiyatının Sosyal ve Kültürel Hayata Yansımaları, *TİDSAD Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (Haziran, 17, s. 395-419) Elazığ.

Dayf, Ş. (2002). *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî el-Asru'l-İslâmî*. 20. Baskı, Yyy: Dâru'l-Maârif.

Demirayak, K. ve Savran A. (1996). *Arap Edebiyatı Tarihi Sadru'l-İslam Dönemi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını.

Dereli, M. V. (2020). "Mu'allâka Sahibi Müslüman Şair Lebîd b. Rabî'a ve Dîvânındaki Fahr Temalı Şiirleri" *Bilimname*. (41, s. 485-514) Ankara.

Eminoğlu, A. (2017). *Şekil ve Muhteva Yönünden Mu'allakat Kasideleri*. Konya: Aybil Yayınları.

el-Fâhûrî, H. (2005). *el-Câmi fî Târîhi'l-Edebi'l-Arabî el-Edebu'l-Kadîm*. Beyrut: Dâru'l-Cîl.

Fayda, M. (1996). "Fil Vak'ası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XIII, s. 70- 71) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Furat, A. S. (1996). *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Goldziher, I. (1993). *Klasik Arap Literatürü*. (A. Yüksel, R. Er Çev.) Ankara: İmaj Yayınları.

Huart, C. (t.y.). *Arab ve İslâm Edebiyatı Tarihi*. (C. Sezgin, Çev.) Ankara: Tisa Matbaacılık Sanayii.

Huseyn, T. (1996). *Fi's-Şi'ri'l-Câhilî*. Kâhire: Dâru'n-Nehr.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed. (1982). *eş-Şi'r ve's-Şuarâ*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 7. Baskı, Kahire: Dâru'l-Maârif.

el-İsfahânî, Ebu'l-Ferec. (2008). *Kitâbu'l-Eğânî*, Thk. İhsân Abbâs, İbrâhîm es-Se'âfîn, Bekr Abbâs, 3. Baskı, Beyrut: Dâru Sâdir. <https://www.maktabate.com/كتاب-الأغاني-الأصفهاني/> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 31.05.2021).

Koyuncu, S. (2018). "Klasik Dönem Bazı Arap Şiirindeki Kelâm Muhteviyatı", *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*. (Haziran, 9, s. 135-161) Aksaray.

Kur'ân-ı Kerîm ve Satır Arası Kelime Meali (2009). (E. M. H. Yazır, Çev.) Konya: Kervan Yayıncılık.

Lebîd b. Rabîa, (2004). *Dîvanu Lebîd b. Rabî'a*. (nşr. Hamdû Tammâs) Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.

Margoliouth, D. S. (2004). *Arap Şiirinin Kökeni*. (N. Ceviz, Çev.) Ankara: Aktif Yayınevi.

el-Merzubânî. (1995). *el-Muvaşşah*, Thk. Muhammed Huseyn Şemsuddîn, Beyrut:Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye. <https://archive.org/details/waq71182/page/n1/mode/2up> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 30.05.2021).

Meşe, R. (2021). Cahiliye Dönemi Hanif Şairlerin Şiirlerine Tematik Bir Yaklaşım-Tevhid Anlayışı-, *Amasya İlahiyat Dergisi*. (Haziran, 16, s. 197-227) Amasya.

Muallakat Yedi Askı (1989). (Ş. Yaltkaya, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

el-Muallakâtu's-Seb'u (2010). *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*. (N. Ceviz, K. Demirayak, N. H. Yanık, Çev.) Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

el-Muallakâtu's-Seb'u (2020). *Yedi Askı Şiirleri (Muallakalar)*. (M. H. Suçin, Çev.) İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Özcan, H. (2010). "Lebîd b. Rabî'a (m.s. 560–661) ve Muallakası" *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (Ocak-Haziran, 23, s. 81-94) Şanlıurfa.

Özdemir, A. (2007). *Eski Arap Şiirinin Zirve İsimlerinden Biri Lebîd b.Rabîa el-Âmirî ve Divanı*. Ankara: Araştırma Yayınları.

Polat, İ. E. (2001). "Hanif Şairlerin Şiirlerinde Monoteist Yapı", *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*. (Bahar, 1, s. 124-133) Ankara.

Sancak, Y. (1999). *Hız Peygamber Devrinde Şiir*. Erzurum: Şafak Yayınevi.

Sezer, İ. H. (2012). "Lebîd bin Rabîa'nın Muallakasında Doğal Ortam Tasvirleri ve İmru el-Kays ve Tarafa İle Mukayesesi" *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*. (Ocak-Haziran, 34, s. 79-102) Ankara.

eş-Şinkîti, Ahmed b. el-Emîn. (2018). *el-Muallakâtu'l-Aşru ve Ahbâru Şuarâihâ*, Muessesetu Hindâvî. <https://books-library.net/free-402477649-download> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 04.06.2021).

Tülücü, S. (1991). "Büyük Bir İslâm Şairi: LEBÎD" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (Haziran, 10, s. 173-180) Erzurum.

———, (2003). "Lebîd b. Rabîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (XXVII, s. 121-122) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ünal, Ö. (2003). "İslam Öncesi Arap Şiirinde Bazı Dinî Motifler" *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*. (Bahar, 9, s. 175-192) Ankara.

Yalar, M. (2009). "İslami Arap Şiiri ve Hz. Peygamber" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (18/1, s. 61-88) Bursa.

Yeşildağ, A. (2015). "Arap Şiirinde Ayet İktibas", *Şarkiyat Mecmuası*, (27, s. 43-66) İstanbul.

Yolcu, M. (2008). "Lebid b. Rebia ve Tevhide Çağırın Şiiri" *Hikmet Yurdu*. (Temmuz-Aralık, 2, s. 111-140) Malatya.

ez-Zebîdî, A. (1981). *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*. (K. Miras, Çev.) 6. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Zeydân, C. (2013). *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-Arabiyye*, Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe. <https://www.hindawi.org/books/18683951/> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 31.05.2021).

¹ Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 67, 76.

² Yusuf Sancak, *Hız. Peygamber Devrinde Şiir*, Şafak Yayınevi, Erzurum, 1999, s. 333.

³ Kenan Demirayak, Ahmet Savran, *Arap Edebiyatı Tarihi Sadru'l-İslam Dönemi*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum, 1996, s. 45-47.

⁴ İslâmî Arap şiiri kavramının bu tanımı Mehmet Yalar'a aittir. bk. Mehmet Yalar, "İslâmî Arap Şiiri ve Hz. Peygamber", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, s. 65.

⁵ Mehmet Yalar, *age.* s. 62. Kur'ân-ı Kerîm'in Arap şiirine etkisi ve ayet iktibas hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Tâhâ Huseyn, *Fi's-Şi'ri'l-Câhilî*, Dâru'n-Nehr, Kâhire, 1996, s. 102-117; Abdussamed Yeşildağ, "Arap Şiirinde Ayet İktibas", *Şarkiyat Mecmuası*, 2015/2, s. 43-66.

⁶ Yusuf Sancak, *age.*, s. 108, 111.

⁷ Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, Dâru'l-Maârif, 5. Baskı, Kahire, 1983, 1/145-148.

⁸ Abdurrahman Özdemir, *Eski Arap Şiirinin Zirve İsimlerinden Biri Lebîd b. Rabîa el-Âmirî ve Divanı*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2007, s. 82-84.

⁹ Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi fî Târîhi'l-Edebi'l-Arabî el-Edebu'l-Kadîm*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 2005, s. 280; Ahmed Subhi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul,

- 1996, s. 80; Clement Huart, *Arab ve İslâm Edebiyatı Tarihi*, çev. Cemal Sezgin, Tisa Matbaacılık Sanayii, Ankara, t.y., s. 52.
- ¹⁰ Hannâ el-Fâhûrî, *age.*, s. 280.
- ¹¹ Süleyman Tülücü, "Lebid b. Rabîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 2003, 27/122; Ali Eminoğlu, *Şekil ve Muhteva Yönünden Mu'allakat Kasideleri*, Aybil Yayınları, Konya, 2017, s. 41.
- ¹² Clement Huart, *age.*, s. 52, 53; A.Turan Aslan "Muallaka Şâirlerinden Lebid b. Rabîa ve Muallâka'sı", *İlim ve Sanat Dergisi*, Ekim 1988, s. 43.
- ¹³ Hannâ el-Fâhûrî, *age.*, s. 280; Carl Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi I.*, çev. Neş'et Çağatay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, 2. Baskı, Ankara, 1964, s. 29, 30.
- ¹⁴ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbu'l-Eğânî*, Thk. İhsân Abbâs, İbrâhîm es-Se'âfin, Bekr Abbâs, Dâru Sâdir, 3. Baskı, Beyrut, 2008, s. 246. <https://www.maktabate.com/كتاب-الأغاني-الأصفهاني/> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 31.05.2021).
- ¹⁵ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şuarâ*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Maârif, Kahire, 1982, s. 275.
- ¹⁶ Corci Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-Arabiyye*, Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, Kahire, 2013, s. 131. <https://www.hindawi.org/books/18683951/> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 31.05.2021); Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *age.*, s. 246.
- ¹⁷ Zeynü'd-Dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdî'l-Lâtîfî'z-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, çev. Kâmil Miras, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 1981, "Teheccüd", 4/27, 28.
- ¹⁸ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *age.*, s. 252.
- ¹⁹ İbn Kuteybe, *age.*, s. 275, 276; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *age.*, s. 252.
- ²⁰ İbn Kuteybe, *age.*, s. 275, 276; Muhammet Vehbi Dereli, "Mu'allâka Sahibi Müslüman Şair Lebid b. Rabî'a ve Dîvânındaki Fahr Temalı Şiirleri", *Bilimname*, 2020/1, s. 492.
- ²¹ Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, Dâru'l-Maârif, 5. Baskı, Kahire, 1983, 1/145; İbn Kuteybe, *age.*, s. 275; Mehmet Yolcu, "Lebid b. Rebia ve Tevhîde Çağırın Şiiri", *Hikmet Yurdu*, Temmuz-Aralık 2008, s. 125; Süleyman Tülücü, "Lebid b. Rabîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 2003, 27/122; Süleyman Tülücü, "Büyük Bir İslâm Şairi: LEBÎD", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Haziran 1991, s. 178.
- ²² Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî el-Asru'l-İslâmî*, Dâru'l-Maârif, 20. Baskı, 2002, s. 91-94; Mehmet Yolcu, *age.*, s. 125.
- ²³ ez-Zebîdî, *age.*, "el-Edeb", 12/154 (No. 2005).
- ²⁴ ez-Zebîdî, *age.*, 10/38 (No. 1542).
- ²⁵ *Muallakat Yedi Askı*, çev. Şerafeddin Yaltkaya, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 100.
- ²⁶ el-Merzubânî, *el-Muvaşşah*, Thk. Muhammed Huseyn Şemsuddîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, s. 89. <https://archive.org/details/waq71182/page/n1/mode/2up> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 30.05.2021); İsmail Hakkı Sezer, "Lebid bin Rabîa'nın

Muallakasında Doğal Ortam Tasvirleri ve İmru el-Kays ve Tarafa İle Mukayesesi", *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012/1, s. 83.

²⁷ Yusuf Sancak, *age.*, s. 38.

²⁸ Hannâ el-Fâhûrî, *age.*, s. 152.

²⁹ *Yedi Askı Şiirleri (Muallakalar)*, çev. Mehmet Hakkı Suçın, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 109.

³⁰ David Samuel Margoliouth, *Arap Şiirinin Kökeni*, çev. Nurettin Ceviz, Aktif Yayınevi, Ankara, 2004, s. 54; *Yedi Askı Şiirleri (Muallakalar)*, çev. Mehmet Hakkı Suçın, s. 109.

³¹ Halil Özcan, "Lebîd b. Rabî'a (m.s. 560–661) ve Muallakası", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ocak-Haziran 2010, s. 90.

³² *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, çev. Nurettin Ceviz, Kenan Demirayak, Nevzat H. Yanık, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010, s. 98; Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, çev. Azmi Yüksel, Rahmi Er, İmaj Yayınları, Ankara, 1993, s. 32.

³³ Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu Fuhûli'ş-Şuarâ*, Thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Dâru'l-Medenî, Cidde, t.y., s. 51, 97, 123. <https://al-maktaba.org/book/6738> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 04.06.2021); Yusuf Sancak, *age.*, s. 37.

³⁴ Ahmed b. el-Emîn eş-Şinkîtî, *el-Muallakâtu'l-Aşru ve Ahbâru Şuarâihâ*, Muessesetu Hindâvî, 2018, s. 32. <https://books-library.net/free-402477649-download> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 04.06.2021).

³⁵ Lebîd b. Rabî'a, *Dîvanu Lebîd b. Rabî'a*, nşr. Hamdû Tammâs, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2004, s. 136, 137; Abdurrahman Özdemir, *age.*, s. 237; İsmail Hakkı Sezer, *age.*, s. 82.

³⁶ Lebîd b. Rabî'a, *Dîvan*, s. 137, 13[^].

³⁷ Abdurrahman Özdemir, *age.*, s. 237, 238. Çalışmamızda Lebîd'in divanında yer alan şiirlerin çevirileri için Prof. Dr. Abdurrahman Özdemir'e ait "*Eski Arap Şiirinin Zirve İsimlerinden Biri Lebîd b. Rabî'a el-Âmirî ve Dîvanı*" isimli eserde yer alan manzum çevirilerden faydalanılmıştır.

³⁸ Çalışmamızda zikredilen âyetlerin çevirileri için Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Kervan Yayıncılık tarafından 2009 yılında Konya'da basılan "*Kur'ân-ı Kerîm ve Satır Arası Kelime Meali*" isimli eserinden faydalanılmıştır.

³⁹ Abdurrahman Özdemir, *age.*, s. 77, 173.

⁴⁰ İbrahim Ethem Polat, "Hanif Şairlerin Şiirlerinde Monoteist Yapı", *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2001, s. 124. Haniflik ve hanif şairler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ramazan Meşe, Cahiliye Dönemi Hanif Şairlerin Şiirlerine Tematik Bir Yaklaşım -Tevhid Anlayışı-, *Amasya İlahiyat Dergisi*, Haziran 2021, s. 197-227; Faruk Çiftçi, Harun Özel, Cähiliye Dönemi Zühd Edebiyatının Sosyal ve Kültürel Hayata Yansımaları, *TİDSAD Türk&İslâm Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Haziran 2018, s. 395-419.

⁴¹ Lebîd b. Rabî'a, *Dîvan*, s. 57.

⁴² Özdemir, *age.*, s. 174.

⁴³ Lebîd b. Rabî'a, *Dîvan*, s. 34.

⁴⁴ Özdemir, *age.*, s. 156.

⁴⁵ Lebîd b. Rabî'a, *Dîvan*, s. 19.

- ⁴⁶ Özdemir, *age.*, s. 142.
- ⁴⁷ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 47.
- ⁴⁸ Özdemir, *age.*, s. 167.
- ⁴⁹ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 87, 88.
- ⁵⁰ Özdemir, *age.*, s. 197, 199.
- ⁵¹ Câhiz, "Ebû Yeksûm" künyesinin Ebrehe'ye ait olduğunu belirtmektedir. Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hâncı, 7. Baskı, Kahire, 1998, 1/267.
- ⁵² Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 121.
- ⁵³ Özdemir, *age.*, s. ۲۲۳.
- ⁵⁴ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 20.
- ⁵⁵ Özdemir, *age.*, s. 143.
- ⁵⁶ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 32.
- ⁵⁷ Özdemir, *age.*, s. 155.
- ⁵⁸ ez-Zebîdî, *age.*, "el-Merdâ", 12/70 (No. 1916).
- ⁵⁹ ez-Zebîdî, *age.*, "el-Merdâ", 12/72 (No. 1918).
- ⁶⁰ ez-Zebîdî, *age.*, "et-Temennî", 12/367 (No. 2169).
- ⁶¹ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 96.
- ⁶² Özdemir, *age.*, s. 205.
- ⁶³ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 49.
- ⁶⁴ Özdemir, *age.*, s. 169.
- ⁶⁵ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 57.
- ⁶⁶ Özdemir, *age.*, s. 174.
- ⁶⁷ Ömer Ünal, "İslam Öncesi Arap Şiirinde Bazı Dinî Motifler", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2003, s. 189, 190.
- ⁶⁸ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 56.
- ⁶⁹ Özdemir, *age.*, s. 173.
- ⁷⁰ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 116.
- ⁷¹ Özdemir, *age.*, s. 219.
- ⁷² Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 56.
- ⁷³ Özdemir, *age.*, s. 174.
- ⁷⁴ Faruk Çiftçi, Harun Özel, *age.*, s. 407.
- ⁷⁵ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. ۴۹.
- ⁷⁶ Özdemir, *age.*, s. 168, 169.
- ⁷⁷ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 77, 78.
- ⁷⁸ Özdemir, *age.*, s. 188, 189.
- ⁷⁹ Ayrıca bk. en-Nisâ 4/116; el-Furkân 25/68-70; el-Mâide 5/72.
- ⁸⁰ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. ۸۰.
- ⁸¹ Özdemir, *age.*, s. 196. Bu şiir hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Yolcu, *age.*, s. 127-136 ve Süleyman Koyuncu, "Klasik Dönem Bazı Arap Şiirindeki Kelâm Muhteviyatı", *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Haziran 2018, s. 141.
- ⁸² Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 91.
- ⁸³ Özdemir, *age.*, s. 201.
- ⁸⁴ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 63, 64.

- ⁸⁵ Özdemir, *age.*, s. 178.
- ⁸⁶ Mehmet Yolcu, *age.*, s. 116.
- ⁸⁷ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 90.
- ⁸⁸ Özdemir, *age.*, s. 200.
- ⁸⁹ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 92.
- ⁹⁰ Özdemir, *age.*, s. 201.
- ⁹¹ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 81, 82.
- ⁹² Özdemir, *age.*, s. 193.
- ⁹³ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 31.
- ⁹⁴ Özdemir, *age.*, s. 153, 154.
- ⁹⁵ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 32.
- ⁹⁶ Özdemir, *age.*, s. 154.
- ⁹⁷ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 121.
- ⁹⁸ Özdemir, *age.*, s. 223.
- ⁹⁹ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 130.
- ¹⁰⁰ Özdemir, *age.*, s. 232.
- ¹⁰¹ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 32.
- ¹⁰² Özdemir, *age.*, s. 155.
- ¹⁰³ Fil Vak'ası hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Fayda, "Fil Vak'ası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, 13/70, 71.
- ¹⁰⁴ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 60, 61.
- ¹⁰⁵ Özdemir, *age.*, s. 176.
- ¹⁰⁶ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 83.
- ¹⁰⁷ Özdemir, *age.*, s. 194.
- ¹⁰⁸ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 129.
- ¹⁰⁹ Özdemir, *age.*, s. 231.
- ¹¹⁰ Hüseyin Algül, "Haram Aylar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, 16/105.
- ¹¹¹ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 105.
- ¹¹² Özdemir, *age.*, s. 212.
- ¹¹³ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 91.
- ¹¹⁴ Özdemir, *age.*, s. 201.
- ¹¹⁵ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 138.
- ¹¹⁶ Özdemir, *age.*, s. 238.
- ¹¹⁷ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 120.
- ¹¹⁸ Özdemir, *age.*, s. 222.
- ¹¹⁹ Lebîd b. Rabîa, *Dîvan*, s. 97, 98.
- ¹²⁰ Özdemir, *age.*, s. 206.